

Borghida István

GALLASZ NÁNDOR

Tragikus élet. Benne sűrűsödik a két világháború közötti erdélyi és bánági művészek minden keserősége: a közönség – különösen az ipari-kereskedelmi érdeklődésű temesvári közönség – közönye, a művészeti élet szervezetlensége, a húszas évek során mind inkább fokozódó gazdasági válság, a kiállító helyiségek, s a szobrásznak létfontosságú megrendelések hiánya, amiért nagyobb méretű szobrokat nem alkothatt. Művészete lényegében lakóterre méretezett kisplasztikára korlátozódott, szűkös megélhetését néhány portré, kertdíz és síremlék biztosította: . . . „bármennyit is mintáztam eddig, igazi szobrot még nem csináltam” – hangoztatta keserűen, harmincötéves korában.

Élete folytonos hullámzásához – kisebb vásárlások okozta anyagi fellendülés után hosszabb pangás – igazodott kedélyhullámzása is: nagy nekibuzdulások és épp oly nagy letörések, derűlátás és teljes elkeseredés között csapongott. Mindezt súlyos betegsége – a bohémek és a kitaszítottak még akkor is nehezen gyógyítható alattomos betegsége tetézvén, fokozatosan haladt a teljes testi és szellemi bomlás, az időelőtti vég felé. Vívódásairól, keserű megpróbáltatásairól nem beszélt soha. Kemény, férfias jellemét emberfeletti erővel őrizte.

Lényegkereső volt. Kerülte a rodin-i szobrászat pillanatnyiságát; Maillol, Bourdelle, s a szomszédságában dolgozó Meštrović hatott rá, a kubisták, s főleg az expresszionisták. Mindezek nyomán alakította művészetét. Absztrahált, de nem ment el a teljes absztrakcióig. Művészetét be sem illeszthetnénk valamelyik iskolába, vagy stílusirányzatba: csaknem minden művéhez, mondanivalójához, megújuló művészi megfogalmazásra lelt. Életműve – létrehozására mindössze másfél évtized adatott meg számára – ki teljesítetlenül is jelentős hozzájárulás művészetünk történetéhez.

Temesvárott született, 1893. január 29-én.¹ A családi hagyományok szerint a Gallaszok az olaszországi Trientből származtak Lengyelországba; a nagyapa már Bielóban született, s később egy Temesvár-környéki faluban telepedett le családjával.² A művész apja Gallasz Pál fűrös mester³ Temesváron, a vasúti műhelyekben dolgozott; anyja Diettl Mária háztartásbeli, Igmádinak, az ismert keserűvíz forrás tulajdonosának volt unokahúga.

Nándor akaratos, önfejű gyermek volt, korai fényképein mélyen tartott fejjel, felfelé nézett, mindig komolyan, mintha már az érett, befeléforduló művészt jósolná. Négy elemi után ipariskolát végzett, ahol már feltűnt rajzkészségével. Igazgatója Stumfall Eduard

Rákóczi-díjjal tüntette ki, ez harminc koronát is jelentett. Rajztanára, Sipos József javasolta, hogy taníttassák tovább, így került tizenhat éves korában Budapestre, az iparművészeti iskolába. Tanára volt Mátrai Lajos, a Párizsban tanult szobrász, Maróti Géza, a Budapesten és Bécsben iskolázott szobrász, festő és építész, akitől főleg az épületdíszítő szobrászatot sajátította el, hiszen jelentős budapesti épületek – a Gresham palota, a Hitelbank stb. – homlokzatára kerültek művei, továbbá Simay Géza, aki főleg az állatszobrászatot kedvelte meg vele.

Az iparművészeti iskolában jól modelleztek, s hamar dekoratív jellegű, egyszerűsítés felé terelték a növendékeket. Elsősorban épületdíszítő körszobrot és domborművet készítettek, valamint kispasztikát. Ennek hatása Gallasz művészetén is megérzik, kisebb méretű szobrai legkifejezőbb alkotásai. Monumentális méretű műveket is könnyen, gyorsan alkotott, ám ilyen irányú képességeit többnyire makettekben, csökkentett méretű pályaműveken bizonyította, kivitelezésükig alig jutott el, s ez nem rajta múltott.

1909-ből, fotóról ismerjük egy agyagban felrakott domborművét. Valószínűleg a művészeteket jelképezte és épületdíszítésre szánta. Középen nagyobb nő- kétoldalt két gyermekalak, ez utóbbiak kezében épület- illetve szoborterv. A mű felfogása klasszicizáló nyugalmú, igen harmonikus. A félaktok kidolgozása egy elsőéves, tizenhatéves gyermektől meglepően érett, jó anatómiai tudásról, drapéria ismeretről és főleg dekoratív érzékről tanúskodik.

Tanárai annyira megbecsülték, hogy plakettmegrendeléseiket nem egyszer átadták neki. 1910-ben, 17-ik évében megnyerte a Múcsarnok jubiláris plakett pályázatának második díját. A végig kitűnő osztályzatú növendék tehetségét, szorgalmát állandóan ösztöndíjakkal jutalmazta Temesvár városa, illetve a budapesti iskola – továbbá számos pályázatot nyert.

Tudjuk, hogy nagy nélkülözések között élt, ezért az iskolai munka után kölépcsők faragását vállalta a dunaparti sétányokon. Visszaemlékezései szerint éppen ez a küzdelem a súlyos, kemény anyaggal ébresztette rá a szobrászat igazi nagy feladatára.⁴

Az 1912–13-as tanévben, alig húszévesen, már tanársegéd a szobrászati szakon, Simay Géza szaktanár mellett. Az iskola évkönyve abból az évből egész oldalon reprodukálta *Szent Márton* című színes kerámia művét. Szent Márton a legenda szerint Pannonhalmánál, Sabaria Siccaban született és tizenkilencéves korában a római hadsereg lovaskatonájaként Amiensbe került, ahol a csikorgó hidegben egy csaknem meztelen, meggémberegett koldult látott. Kardjával ketté hasította köpenyét és rádobta. Az ugyancsak tizenkilenc éves Gallasz ez utóbbi mozzanatot ragadta meg művében. Romantikus hevület, erős kontrasztok, a formák feszítő ereje, sok dekoratív elem és biztos felkészültség jellemzi művét, amely a Szent István társulat nagydíját hozta számára.

Sikeres pályafutásának az iparművészeti iskolában az első világháború nagyon hamar végét vetett. Mindjárt a háború kitérésének évében mozgósították,⁵ és a 96-os horvát ezreddel Szerbiába küldték; három hónap múlva, már zászlósi rangban, átdobták az orosz frontra. 1915 telén, a stanislai előnyomulásnál, egy előrs parancsnokaként elfogták. A fogolytáborok sorát járta végig, legtovább – éveken át – Krasznójárszkban volt, ahol több mint százezer foglyot zsúfoltak össze, s a szörnyű körülmények között ezerszám haltak az emberek.

Gyóni Gézával raboskodott együtt, s ott kialakult barátságuk jeléül a költő „Lengyel mezőkön, tábortűz mellett” című verskötetének egy példányát ajánlotta neki, amelyet még 1914-ben, az ostromlott Przemyslben nyomtak.⁶ És együtt szenvedett Muhits Sándorral, a budapesti Iparművészeti Iskola tanárával, aki a marosvásárhelyi kultúrpalotát üvegfestményeivel díszítette. Ám hagyjuk, hogy ő maga drámai hangvételével mesélje el mit látott a szibériai táborokban:

„. . . láttam Gyóni Gézát, a futó csillagot, testvére halála miatti mérhetetlen bánatában, láttam rémlátó lelke desperáltságában, láttam amint éhséggel pusztította el önmagát ő, aki mint a monda szerinti fönix madár, halála előtt, bűbájos dallal énekelte által magát egyik életből a másikba. . .”⁷

Éltem civilizációtól megrontott népek, s éltem ősi, tiszta erkölcsű tatárok, csuvasok és cserkeszek között. . . Láttam népet, amely kovával élesztette a tüzet . . . s egyszerű lelkű, írni-olvasni nem tudó költőjük, fejből mondott verseivel, gondolataival megdöbentette európai kultúrában meghizlalt ’tudós, agyunkat. . .

Láttam, nagyon sokat láttam Oroszországban, s láttam, s éltem mindezeket akkor, amikor a fogolytábor cenzúrája elől dugdosva járt kézről-kézre Gyóni Géza verse:

Most roppannak a roppant eresztékek,
Most bomlanak a bárgyú babonák. . .
Vágják már, vágják már szent kések
a zabolát, a zabolát. . .”

Mindvégig kijárhatott a táborból, ez mégsem könnyítette meg életét: volt szakács, ékszerész, cipőfoltozó és bányamunkás. Művészi adottságait már a táborélet idején felismerték, és értékelték emberi tartását. Többen is segítségére siettek az oroszul már jól beszélő fiatal művészeknek, s a Nagy Októberi Forradalom után Moszkvába irányították, „ahol új lelkekkel és világokkal” ismerkedett meg. Körülbelül két évig tartózkodott ott, kezdetben mint növendék, később a tanári karban, a Moszkvai Képzőművészeti Akadémián. Közlése szerint ott tartózkodása idején kartársai, továbbá Archipenko, Lipchitz és mások hatására a kubizmus és a konstruktivizmus befolyásolta, ennek nyomai azonban később halványultak munkáin.

A Képzőművészeti Akadémián dolgozók számára egy heti műtermi munka egy heti kétkezi munkával váltakozott. Gallasz kezdetben fát döntött, később egy gyárban gyermekjátékokat faragott fából. Életének ebből a szakaszából három érdekes találkozásról számol be egy hírlapi interjúban, két és fél évtizeddel később, hamarabb nem jelenhetett volna meg.⁸

1919-ben az Akadémia közössége, amelyben működött, meghívta Lenint: a proletár művészetről akarták hallani a véleményét: A nagyon elfoglalt Lenin éjjel egy órára tette látogatása időpontját; nélkülözések kora volt ez, így csak három főtt krumplit és egy csésze teát kínálhattak a vendégnek, akit Gallasz alacsony, gyors mozgású, gyors gondolkodású embernek látott. Amikor az meghallotta, hogy egy magyar is van közöttük, maga mellé ültette és elbeszélgettek. Gallasz megkérdezte: – Hogyan tetszik önnek a mi erőfeszítésünk, hogy megtaláljuk a proletár művészetet? – Az amit önök keresnek, nekem nagyon tetszik, de amit eddig lááltak, egyáltalában nem – válaszolta Lenin.

1920-ban Gallasz a Habima zsidó színtársulatnál díszletfestőként is dolgozott. Az egyik bemutatón a rendező, Nándor Pávlovicsot – így hívták őt az oroszok – bemutatta Gorkijnak. Tetszett neki a díszlet. Bár egy szót sem értett jiddisül – Gallasz sem – mint mondta, a játék és a mimika vonzotta a színházba.

Egy ízben Gallasz kész plakáttervvel ment a propaganda hivatalba, azt rendszerint két font kenyérrel, egy font heringgel és egy font cukorral fizették. Szolovjov a költő vette át munkáját, aki bemutatta őt Majakovszkijnak, mondván, hogy mindketten gyönyörködtek eddigi plakátterveiben. Majakovszkij „apollói jelenség volt, a tehetség dicsfényével”, megmutatta saját plakátterveit, mire Gallasz kijelentette, hogy nagyrabecslését ezután megfeleli: „50% a költészetének, 50% pedig művészetének jut ki”.

Bár Gallasznak minden lehetősége megvolt, hogy ott beilleszkedjék, a honvágy 1921-ben hazahozta Temesvárra. Még abban az évben megrendezte első egyéni kiállítását. Ugyanakkor dr. Schönberger (Söni) Mór ottani fogorvos gyűjtést indított két tehetséges fiatal, Gallasz Nándor szobrász- és Varga Albert festőművész továbbképzésének támogatására. Lelkes mecénásokból nagyobb csoportot szervezett, s annak minden tagja havi 100,- lejjel járult az ösztöndíjukhoz. Így gyűlt össze havi 3000,- lej; megélni kevés, éhenhalni sok. A müncheni Akadémiára jelentkeztek volna, de mire odaértek, a helyeket már betöltötték. Ezért Drezdába mentek, ahol a Der Weg elnevezésű szabadiskolába iratkoztak be.

1923 július 24-én Gallasz hosszabb levelet írt Drezdából, amelyben utasításokat adott Mária hűgának, hogyan készítsék elő munkáit a román királyi pár látogatása alkalmából Temesvárott rendezendő kiállításra: „. . . szeretném ha Te ügyesen végeznéd ezt a részét a munkának, amit rád akarok bízni. Sajnos én nem jöhetek haza direkt emiatt, mert az bizony sok pénzbe kerülne, s megint vissza még többbe. . . csak egy pár munkát akarok kiállítani s ezt is csak azért, hátha a román királyi pár ez egyszer nem csak Rubletzkytól,⁹ hanem éntőlem is vesz valamit. No meg aztán hadd lássák milyen „az Élet”, ők úgy sem tudják, s a „kiábrándulásról” is vegyenek tudomást, mert szegényeknek úgy se sem volt és nem is lesz alkalmuk kiábrándulhatni a háborúból. . . csókol Feri.”

Az események azonban másképp alakultak. Röviddel később a kiéleződött politikai helyzet miatt a külföldieket kiutasították Németországból, így Gallaszt is, közel egy évi ottartózkodás után. 1923 szeptemberében tért haza és már előkészített munkáival szerepelhetett, azon a nagyszabású kiállításon, amelyet a város Ferdinand király látogatása alkalmából rendezett. Külön érdekessége a tárlatnak, hogy a külügyminiszternek a *Kiábrándulás* című szobor tetszett meg, fel is hívta rá a király figyelmét, akit viszont az *Élet* című, hátán hatalmas kődarabot magaslatra cipelő, izmos férfialakot ábrázoló szobor állított meg,¹⁰ de végül magánmúzeuma számára Gallasz egy másik, kevésbé nyugtalanító művét vásárolta meg. – Ugyanabban az évben, november 16-án, Gallaszt, több más temesvári művésszel együtt, tagjává választotta a helyi Arany János Társaság.

A temesvári művészek helyzetéről a húszas évek közepén jól tájékoztat Asztalos Sándor újságcikke,¹¹ amelyben megállapítja, hogy a négy legjobb művésznek nincs megfelelő műterme, hivatalos támogatásban nem részesülnek, magánosok támogatásának pedig „semmi nyoma.” Ilyen mostoha körülmények között készíti el Gallasz gyűjtésekből összeadott és mindössze az anyagot fedező kicsi pénzen egy kopár pincehelyiségben az

épülő Munkásotthon homlokzatának nagyméretű domborművét.¹² Kőtömböket hordozó, félmeztelen munkások menete; mindössze néhány alak, hatalmas formák, csupa feszültség. Művészi értékén túl ez az alkotás történelmi emlékké lett; bár az épület rendeltetését később több ízben is megváltoztatták, a homlokzat dísze mindmáig megmaradt és hirdeti az építőmunkások harcos akaratát. 1929-ben, a börtönben elpusztult munkásvezér, Fónagy János temetésén, amikor a csendőröktől körülvevett munkások ott torlaszolták el magukat, a nekik szánt fegyvergolyók egy részét éppen a dombormű fogta fel, 1944-ben pedig a közelben felrobbant lövedék szilánkjai rongálták meg. (Néhány évvel később restaurálták.)

A húszas évek második s a harmincas évek első fele Gallasz legjobb korszaka. Sokat dolgozik; néhány vásárlás, kisebb megrendelés biztosítja viszonylag nyugodt életét. Megházasodik. Felesége, Jenura Jenny rendkívül jó alakú, szép asszony, táncot és mozgásművészetet tanított. Időnként bemutatókat tartott növendékeivel, ezekre igen gondosan készült és ebben férje is segítette. Megbeszélték a műsort, megvitatták a felmerülő művészi szempontokat, Gallasz kosztümöket és jelzesszerű díszletelemeket tervezett. Megemlíthetjük, hogy az egyik ilyen bemutató, ún. „táncmatiné” keretében Franyó Zoltán, a költő előadást tartott, és abban ismertette a mozgásművészet különböző irányzatait és iskoláit.

A tevékeny Gallasz számos kiállításon szerepelt; ez alkalomból csak a legjelentősebbeket említhetjük: 1926-ban, az Első Bánáti Szalonon. 1928 áprilisában a bukaresti Hivatalos Szalonra beküldött két munkája közül a *Groteszk táncosnő* tizenötezer lejes díjat nyert. A fővárosi és a vidéki sajtó egyaránt dicsérte műveit. Másfél hónappal később Temesvárott a Bánáti Kultúregyesület helyiségeiben nyit önálló kiállítást. A tárlatot elemző írásában Endre Károly megállapítja, hogy a tehetséges szobrászból teljes erejű alkotó lett. 1929-ben Kolozsvárott szerepel kollektív kiállításon, a következő 1930-as évben ugyanott, alapító tagként a Barabás Miklós céh bemutatkozó tárlatán, ősszel az Erdélyi Képzőművészek kiállításán hat művel.

1933-ban Gallaszt Bécsben találjuk, ahová kerámiaművészeti ismereteinek tökéletésére utazott. Az elegáns kiállítású Der Wiener Kunstwanderer című folyóirat¹³ külön cikket szentel neki, és négy művét reprodukálja: *Gyermekfej*, *Ferdinand lovasemlékmű terve*, *Balalajkázó muzsik* és *A művész édesanyja (Krumplihámozó)*. Idézzük a következő részletet: „. . . Bár Romániában él, nem vesztette el kapcsolatait Közép-Európával. Az a tény, hogy Bécsben tartózkodik, bizonyítja műveltségének rokonvonásait Közép-Európával, s ez gyümölcsöző kilátást ígér számára (. . .) tehetségének fejlődésirányát sajnos erősen fékezi a nagyméretű művekre kötött szerződések hiánya, s ez a helyzet mindmáig fennáll. Megvalósíthatatlan emlékműtervei olyan erőt mutatnak, amellyel feltétlen képes volna azok megalkotására. A művész nagy dekoratív lendülete (. . .) nem téveszti el hatását. Ám kisplasztikái is olyan dinamikával terhesek, amely minden szándékos egyszerűségük mellett is belső nagyságot kölcsönöz nekik.”

Hazatérte után újabb kiállításokon szerepel. 1937 tavaszán kilenc művével vesz részt a Barabás Miklós céh által Budapesten, a Csekonics palotában rendezett „Erdélyi Képzőművészeti Tárlat”-on. Valamennyi bronz, kettőt közülük terrakotta változatban is bemutattott. A katalógus *Groteszk táncosnő* című alkotásának terrakotta változatát közölte

képben. Ez volt az erdélyi magyar művészek első széleskörű bemutatkozása Budapesten, érthető, hogy a sajtó bőven foglalkozott vele. Ahány lap, ahány kritikus, annyi művét emeli ki. A budapesti Ujság-ban Elek Artur az *Anyá* című szobrot tartja a legjobbnak, Vargha László a *Balalajkázó nőt*, a Magyarország kritikusa a *Gyász* és a *Groteszk táncosnő* című szobrait dicséri. A kolozsvári Korunk-ban azonban Dési Huber szigorú szeretettel bírálja a tárlat rossz, elvszerűtlen szervezését és az anyag összeválogatását.

Az 1937-es év végén Gallasz, Szavoyai Jenő utcai műtermében egyéni tárlatot rendezett, ahol a kis szobrok mellett érméket és plaketteket is mutatott be. – Két évvel később a budapesti Fővárosi Képtár és a Történelmi Múzeum *Anyá* című szobrát szerepelteti kiállításán. – 1942-ben Gallasz résztvett a délerdélyi képzőművészek aradi tárlatán.

A harmincas évek közepétől a művész betegsége súlyosra fordult, többé már alig dolgozhatott. Ezzel párhuzamosan anyagi helyzete is leromlott. Felesége elhagyta. Ő maga műtermébe zárkózva, magányban élte éveit. Semmilyen rábeszéléssel sem lehetett rávenni, hogy kezeltesse magát; a keleti bölcselet tanulmányozásába mélyedt és autoszuggesztiós módszerektől, valamint a Kneipp-féle természetes gyógymódtól várt megváltást – mindhiába.

1944 végén, a hitlerista csapatok kiűzése után, amikor az első nagy tömeggyűlést tartották Temesvárott a belvárosban, Szőnyi István festőművész, aki a szomszédos helyiségben dolgozott, benézett Gallaszhoz. Műtermének hatalmas ablaka nyitva állt, s a közeli térről felhallatszott az Internacionálé, amelyet a tömeg első ízben énekelhetett szabadon. A már csaknem magatehetetlen művész az ablakpárkányon kucorgott – hatalmas erőfeszítéssel kúszhatott fel -- és sírt. Meggyengült idegrendszerére fokozottan hatottak a torlódó események. Valamilyen romantikus kommunista meggyőződés élt benne, s rajongás az oroszok iránt. A szovjet hadsereg számos művész- és művészetkedvelő tagja kereste fel a következő években, s ő boldogan beszélgetett el velük.

Ezekben az utolsó években a művész már oly súlyos beteg, annyira magatehetetlen volt, hogy ellátásáról is barátainak, volt tanítványainak kellett gondoskodniuk. Kiállításokra is ők, Szőnyi István, Vetro Artur, Orgonás András készítették elő és szállították be szobrait. Így vett részt Gallasz 1946-ban a Bánáti Szalonban, majd 1948-ban, kevéssel halála előtt egy nagyobb közös kiállításon, amelynek vezértémája a munka volt. 1949 július elsején halt meg a Temesvár melletti Lovrin kórházban, ahol már hónapok óta ápolták.

Művészetét Gallasz három irányba fejlesztette: az expresszionizmus formatúlzásai, a klasszikus nyugalom, és az erőteljes realizmus vonalán. Ez a három törekvés sohasem foglalódott egybe, nem jutott egyensúlyba, de nem is küzdött egymással, párhuzamosan haladt.

A Szovjetunióban Gallaszt – saját szavai szerint – a kubista, konstruktivista szobrászok kérdései foglalkoztatták. Ilyen jellegű munkáit azonban nem hozta haza, visszatérte után készült kubista művei közül pedig csak keveset ismerünk. (Női alak.)

Egyik kiváló alkotása a *Balalajkázó muzsik*, a kubista formaképzés nagy síkjait és képmény éleit egyesíti az expresszionizmus túlhajtott kifejező erejével, erőteljes formaösszegezőkkel. Az éneklő, balalajkázó orosz paraszt átélésében hátra veti fejét. Ez a mozdulatmotívum több más alkotásán is visszatér, így többek között az *Anyaság* egyik válto-

zatán: az erős kontraposztban elcsavarodó, féltérdre ereszkedett szoptató asszonynál. A mű hatása egészen rendkívüli, s csak utólag enged időt a néző számára, hogy számot adjon magának: a szoptatás anyai öröme meghittebb, belsőbb, feloldottabb ennél az extáztikus átélésnél. Ám az expresszionizmus egyik alapvonása éppen a kifejezés eltúlzása a mindennapos megnyilvánulásoktól függetlenül, vagy azok végletes felfokozásával.

Az expresszionizmus vonalán Gallasz egyik csúcspontja az *Ima*. Imára szorított kezű, alázatos, rogyant térdű alak magasodik fel: az ég felé vágyódást, a transzcendens igényét a művész úgy fejezi ki, hogy alakját hatalmas lábfejekkel faragja meg, a test fokozatosan keskenyedik felfelé, feje pedig már oly valószínűleg kicsi, mintha már a fellegekbe, vagy éppen a végtelenbe veszne. *Madonna* című szobra Meštrović keleti-neoortodox, barokk-expresszionizmusának közvetlen hatására utal mind a mozdulat, mind pedig a drapéria, s a fejkendő felfogásában. Ez érthető; Meštrović kisugárzása oly erőteljes volt, hogy a közeli Bánságban talán egyetlen szobrász sem vonhatta ki magát, legalább időleges hatása alól. Gallasznak csak néhány szobrán tűnik ez fel.

Klasszicizáló törekvése főleg női aktjaiban mutatkozik meg. Van köztük nyugodt és táncmozdulatú, valamint több igen szép torzó. Többnyire feleségét és annak néhány, a család barátjává vált tanítványát mintázta. Formailag ezeknél, a század első felének Rodin utáni francia szobrászaival rokonul. A testformák megmintázásánál gyakran érzékletes finomságokig jut el, egyes részleteket, s főleg a drapériákat olykor dekoratíven fogja fel. Ezekben a művekben is komoly tudása mutatkozik meg, kiváló formaismerete, anélkül, hogy határozott újító törekvést mutatna.

A kifejezés, az érzelem mélységével, a formák bölcs egyszerűsítésével, egységes, zárt komponálásával tűnik ki az *Anyja gyermekével* – valahol a klasszicizmus és a realizmus határvonalán.

Gallaszt főleg a munka- és a munkásábrázolás vezette a realista törekvésekhez. Fel-tűnő, mennyi meleg együttérzéssel közeledik alakjaihoz. Expresszionista szobraival ellentétben ezeken a tömegformák gömbölyűek, és ívelőek a vonalak. A *Rőzsevívő* témája gyakran bukkan fel az erdélyi művészetben, főleg a nagybányaiaknál – Ferenczy Noémi, Szervátiusz Jenő, Petre Abrudán stb. alkotásain – Gallasz azonban az elsők egyike. Műve tőpörödött, terhétől előrehajló asszonyt ábrázol, hátikásba rakott rőzsével, s ez, mint minden hasonló kompozíció, a keresztjét cipelő ember képzetét kelti.

Egyik legjobb szobra ebből a csoportból a gula alakba komponált *Kővező*, előrehajló, döngölővel dolgozó munkást ábrázol. Kemény síkokban mintázott arca komoly, kifejező, súlyos tagjai nehézkesek, a részletformák jól összegezetek. Látszik, hogy a művész alaposan megfigyelte modelljét, vagy modelljeit és átérezte nehéz munkájukat. A félmeztelen, enyhén heroizáló *Zsákoló*, a munka és a munkás nagyrabecsülésével, kicsit Meunier látásmódját és összegzéseit idézi.

Tanulmányai során Gallasz veleszületett formaérzékét fejlesztette magas fokra, valamint általános és sajátosan szobrászi műveltségét. Ez a „tanultság” mindvégig erőteljesebb műveiben mint ösztönös, érzelmi megnyilvánulása. Talán ez is hozzájárult ahhoz, – no meg, hogy képességeit nem élhette ki kellően – hogy a korabeli kritika és a közönség, bár mindig nagyra értékelte, elismerése mégsem fokozódott igazán, nagy lelkesedéssé,

s hogy a Bánságon kívül nem sikerült jelentősebb, tartósabb sikert elérnie. Életének és életművének utólagos felmérése mégis egy nagytudású, mélyen érző vonzó embert és igaz művészt tár elénk.

JEGYZETEK

¹ A temesvári József-városi plébánia templom német nyelvű okirata szerint, Ferdinand Paul Gallasz 1893 január 29-én született. Endresz Jakab káplán keresztelte, a keresztszülők (Pather stander) Ferdinand Zunginger és Katherina Schwartz voltak.

² Valószínű, hogy lengyelországi eredete miatt ír Vásárhelyi Z. Emil szláv ősökről. A germán eredet valószínűbb. Ő maga mindig magyarnak vallotta magát, ám nevét hol Gallas Ferdinandnak, hol Gallas Nándornak, hol Gallasz Nándornak írta.

³ Egy ránkmaradt fényképének hátán a következő szöveg olvasható: Személyazonossági igazolvány Gállász Pál fúrós fia Nándor részére. Kelt 1912. febr. 25-én. A tulajdonos aláírása: Gállász Nándor. – (Metszett hegyű tollal, nagyon gondos kalligráfiával.)

⁴ PAPP A.: Egy szobrász élete. . . (Gallasz Nándor) Erdélyi Helikon, 1929. II. évf. 1. sz. 72–74. (képekkel)

⁵ Aurel Popp adatközlése, amely szerint 26 éves volt, amikor mozgósították, téves. Gallasz 1919-ben lett volna 26 éves, már a háború befejezése után.

⁶ A kötetből egy példányt repülőgépen kijuttattak az ostromgyűrűn át, és annak hiteles mását egy évvel később, 1915 márciusában Budapesten is kiadták.

⁷ Gyóni már Przemyslben összetalálkozott bátyjával, aki főhadnagyi rangban szolgált, majd együtt kerültek Krasznójárszkba. Bátyja hosszas közbejárására a rangidős magyar törzstiszt, s az orosz parancsnokság engedélyével – utólagos hazai jóváhagyás reményében – zászlósi rangra emelték, így a két testvér jobb elszállásolással együtt lakhatott a tiszti lágerben. Rövid öröm: néhány hét múlva a nagyobbik testvér tüdőgyulladásban meghalt. Az öccs ezt nem bírta elviselni és megzavarodott, magabahulltan üldögélt naphosszat, majd két héttel bátyja halála után Gyóni Gézát is tüdőgyulladás vitte el. (A temesvári Emánuel Vilmos dr. közlése, aki a Gyóni fivérekkal együtt raboskodott Krasznójárszkban.)

⁸ FLANEUR: Temesvári szobrász, aki kezét szorította Leninnel és személyesen ismerte Gorkijt és Majakovskijt. Szabad Szó, Temesvár, 1946. márc. 24.

⁹ Rubletzky Géza szobrász művész, 1881–1962, Firenzében, majd három évtizeden át Aradon élt. Számos külföldi kiállításon szerepelt.

¹⁰ Gallasz művével érdekes rokon vonást mutat Nicolae Tonitza bukaresti festőművész egy korabeli rajza: izmos férfialakot ábrázolt kezében, térdére támasztva, hatalmas kötömböt tart.

¹¹ ASZTALOS S.: Temesvári művészek. Temesvári Hírlap, 1925. április 21.

¹² DÉZNAI V.: Múteremben. Temesvári Hírlap, 1925. április 25.

¹³ Der Wiener Kunstwanderer. Bécs, 1933. december. 11–12. szám, 36–37.